

مشورت و مشارکت مردم در آینه قرآن

غلام‌علی عزیزی کیا

عبادات؛ مثل نماز و روزه نیز آثار اجتماعی دارد؛ مثلاً نماز هم در ظرف اجتماع تشریح شده و برگزاری آن به صورت جماعت مطلوب است و فرد در نماز خود به صورت جمعی، خدا را می‌خواند: «ایک نعبد و ایک نستعین...» و در پایان هم با سلام جمعی از نماز خارج می‌شود. در روزه با گرسنگی به یاد محرومان و گرسنگان می‌افتد و هم‌درد آنان می‌شود و در پایان فصل روزه‌داری به نیایش جمعی در اجتماع عید روی

مقدمه

یکی از بارزترین ابعاد دین مبین اسلام، توجه به امور اجتماعی است. این دین الهی اگرچه در ظاهر وظایف و تکالیف فردی را نیز بیان می‌کند؛ اما همه‌ی آن‌ها با اجتماع پیوند داشته و رد پای ارتباط با جامعه در همه‌ی ابعاد و زوایای آن دیده می‌شود به گونه‌ای که علامه طباطبایی همه‌ی شوون اسلام را اجتماعی می‌داند. (المیزان، ج ۴، ص ۱۲۶) فردی‌ترین

باید در این مسیر بکوشند. بی‌تردید در زمان حاضر مشارکت فعال در انتخابات به صورت‌های مختلف، جلوه‌ای از این همکاری و هم‌افزایی است.

دوم. آیات بیان‌گر توأسی به حق و صبر

«و توأصوا بالحق و توأصوا بالصبر» (عصر، ۳) سفارش به رعایت حق در همه‌ی ابعاد فکری، عملی و بردباری و استقامت در زندگی فردی و اجتماعی، توان‌بخش مومنان در پیمودن مسیر سعادت دنیوی و اخروی است و همه‌ی اموری که در قوام بخشیدن به زندگی به ویژه ابعاد اجتماعی آن نقش دارد در این سفارش داخل است؛ از این رو توصیه به مشارکت سیاسی و تلاش برای برپایی ارکان اداره‌ی جامعه از راه‌های گوناگون و از جمله انتخابات، مشمول این آیه خواهد بود.

سوم. آیات فرمان‌دهنده به اتحاد و همدلی و بازدارنده از اختلاف و کشمکش

«واعتصموا بحبل الله جمیعا و لا تفرقوا...» (آل عمران، ۱۰۳) وفاق و همبستگی از عوامل اساسی زندگی اجتماعی است و فقدان آن سبب فروپاشی جامعه خواهد شد به همین دلیل، دین هم به وحدت میان احاد جامعه فرمان داده و راه دست‌یابی به آن را بیان کرده است و هم از تفرقه و جدایی نکوهش کرده و مردم را از آن بازداشته است. اگرچه هر وحدتی مطلوب نیست و جامعه‌ی دینی بر اساس «حبل‌الله» همبستگی دارد.

«و اطیعوا الله و رسوله و لا تنازعوا فتفشلوا و تذهب ریحکم و اصبروا ان الله مع الصابین» (۴۶ انفال)

این آیه اگرچه در سیاق آیات مربوط به جنگ و جهاد است؛ ولی مفاد آن می‌تواند درباره‌ی همه جنگ‌ها از جمله جنگ سیاسی، اقتصادی و... نیز مورد توجه قرار گیرد و اتحاد، همدلی و فرمان‌پذیری از فرماندهی میدان و دوری از تشست و اختلاف در همه‌ی نبردها سبب کامیابی جبهه‌ی خودی و شکست دشمن خواهد شد.

چهارم. آیات بیان‌گر امر به معروف و نهی از منکر

امر به معروف و نهی از منکر که در آیات متعددی بیان شده، گسترده‌ی وسیعی از معروف‌ها و منکرها را شامل می‌شود؛ از معروف‌ها در حوزه‌ی فردی گرفته تا مسایل کلان اجتماعی، همه را در بر می‌گیرد. حفظ نظام و قوام جامعه‌ی اسلامی در دوران معاصر در برابر دشمنان حاکمیت دینی، از مهم‌ترین معروف‌ها و نهی از تخریب و جبهه‌ی مردمی شکوهمند آن، مسؤلیتی همگانی است و می‌تواند در قالب امر به شرکت در انتخابات و نهی از بی‌تفاوتی و شانه خالی کردن از

آورده، حاکمان را تأمین کند و در خدمت سیاست ناهلان باشد، مقبول و مطمح نظر آنان بود و در نهایت در پی جدایی مردم از وظایف اجتماعی خود، دین منزه از سیاست را ترویج کردند و در سده‌های پسین چنان این تفکر رواج یافت که اگر کسی اندک گرایشی به امور سیاسی - اجتماعی از خود نشان می‌داد، او را دنیاگرا و بی‌تقوا می‌پنداشتند و اگر امکان تشکیک در تقدس و تدین او نبود، رفتار او را ناصواب و خطا می‌شمردند و فهم او از مسایل دینی را انحرافی می‌نامیدند. یکی از موفقیت‌های حضرت امام خمینی^{ره} در دوران معاصر، طرح مباحث اجتماعی اسلام و به صحنه آوردن دین در عرصه‌ی اجتماع بود. قرآن را که در میان عامه‌ی مردم فقط برای ثواب بردن از قرائت؛ هدیه به اموات، حفاظت از جان و مال و... و در میان خواص، گاه برای استناد به برخی از احکام فقهی و یا اخلاقی آن مطرح بود، برای اصلاح امور اجتماعی مسلمین به کار گرفت و در حد امکان به مهجوریت زدایی از آن پرداخت. امام (ره) بر همین اساس مردم را به صحنه آورد و پس از پیروزی در سرنگونی نظام وابسته به استکبار جهانی، حکومت جدید را به رای گذاشت و مردم با شرکت بی‌نظیر خود در انتخابات، جمهوری اسلامی را برگزیدند و این مشارکت پس از چهل سالگی انقلاب هم چنان ادامه دارد و نزدیک به چهل همه پرسی در امور مختلف سیاسی - اجتماعی برگزار گردیده است. در این سخن کوتاه برخی از آیات قرآن کریم را که جلوه‌هایی از مشارکت و اثرگذاری مردم را در سرنوشت سیاسی - اجتماعی خویش نشان می‌دهد، فهرست‌وار بیان می‌کنیم.

دسته‌بندی آیات

آیات بیان‌گر لزوم مشارکت مسلمانان در فعالیت‌های سیاسی - اجتماعی به مثابه یکی از ابعاد سرمایه‌ی اجتماعی در دسته‌های زیر قابل ارائه است.

اول. آیات بیان‌گر لزوم مشارکت و هم‌افزایی در مسیر خوبی‌ها، محافظت خود و دیگران از ناروایی‌ها.

«تعاونوا علی البر و التقوی و لا تعاونوا علی الائم و العدوان» (مائده، ۲)

بر و تقوا در فرهنگ اسلامی مصادیق فراوانی دارد و بی‌تردید همکاری در تشکیل، نگهداری و تلاش برای استمرار نظام اسلامی از مصادیق مهم تعاون بر نیکی و تقواست. افراد مختلف بر پایه‌ی وزن اجتماعی خود، توان و دانشی که دارند مخاطب این آیه‌اند و

یکی از موفقیت‌های حضرت امام خمینی^{ره} در دوران معاصر، طرح مباحث اجتماعی اسلام و به صحنه آوردن دین در عرصه‌ی اجتماع بود. قرآن را که در میان عامه‌ی مردم فقط برای ثواب بردن از قرائت؛ هدیه به اموات، حفاظت از جان و مال و... و در میان خواص، گاه برای استناد به برخی از احکام فقهی و یا اخلاقی آن مطرح بود، برای اصلاح امور اجتماعی مسلمین به کار گرفت و در حد امکان به مهجوریت زدایی از آن پرداخت.

سیاسی - اجتماعی و پیشرفت امور جامعه خواهد شد، بلکه یاس و ناخشنودی دشمنان را به دنبال خواهد داشت و افزون بر بهره‌مندی از آثار دنیوی آن، پاداش اخروی متناسب با آن خواهند داشت.

ششم. آیات بیان‌گر لزوم رابطه‌ی مومنان با یکدیگر
 «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا وَ صَابِرُوا وَ رَابِطُوا وَ اتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ» (آل عمران، ۲۰۰)

علامه طباطبایی (ره) درباره‌ی رابطه فرموده است: «رابطه از نظر معنا اعم از مصابره است؛ چون مصابره عبارت بود از: وصل کردن نیروی مقاومت افراد جامعه در برابر شداید و

رابطه عبارت است از: همین وصل کردن نیروها؛ اما نه تنها نیروی مقاومت در برابر شداید، بلکه همه‌ی نیروها و کارها، در جمیع شؤون زندگی دینی، چه در حال شدت و چه در حال رخا و خوشی و چون مراد از رابطه این است که جامعه به سعادت حقیقی دنیا و آخرت خود برسد - و اگر رابطه نباشد گو اینکه صبر من و تو، به تنهایی و علم من و تو به تنهایی و هر فضیلت دیگر افراد، به تنهایی سعادت آور هست؛ ولی بعضی از سعادت را تامین می‌کند و بعضی از سعادت، سعادت حقیقی نیست - به همین جهت دنبال سه جمله‌ی «اصْبِرُوا وَ صَابِرُوا وَ رَابِطُوا» اضافه کرد: «وَ اتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ» که البته منظور از این فلاح هم فلاح تام حقیقی است. (المیزان، ج ۴، ص ۱۴۴) از این بیان می‌توان نتیجه گرفت که کوشش در جهت تقویت بینان‌های جامعه‌ی اسلامی از طریق مشارکت گسترده در انتخابات، از مظاهر بارز رابطه است و سبب تقویت اعتبار جامعه در رابطه با کشورهای مختلف جهان خواهد شد.

هفتم. آیات بیان‌گر یاری کردن خداوند

مشارکت سیاسی اجتماعی مردم در جامعه‌ی اسلامی که با انگیزه‌ی حفظ و تقویت نظام اسلامی تحقق می‌یابد، از مصادیق روشن نصرت خداست که در این آیه آمده است: «ان تصروا الله بنصرکم و یشب اقدامکم» (محمد، ۷)

هشتم. آیات بیان‌گر لزوم تلاش برای اقامه‌ی قسط

خداوند متعالی یکی از اهداف بعثت انبیا را اقامه‌ی قسط دانسته «لیقوم الناس بالقسط» و بر همین اساس مردم را به اقامه‌ی قسط فراخوانده است. «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ وَ لَوِ عَلَىٰ أَنْفُسِكُمْ أَوِ الْوَالِدِينَ وَ الْأَقْرَبِينَ إِنَّ يَكُنْ غَنِيًّا أَوْ فَقِيرًا فَاللَّهُ أُولَىٰ بِهِمَا فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوَىٰ أَنْ تَعْدِلُوا وَ إِنْ تَلَوُّوا أَوْ نَعَرَضُوا فإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا

وظایف اجتماعی، محقق گردد. اگرچه سهم آمران و ناهیان در رده‌های مختلف جامعه هم‌سان نیست و آنان که اثرگذاری بیش‌تری دارند مسؤولیت افزون‌تری خواهند داشت.

پنجم. آیات بیان‌گر مطلوبیت مشارکت اجتماعی به خشم‌آورنده‌ی دشمنان

خداوند متعالی در آیه‌ی ۱۲۲ و ۱۲۱ سوره‌ی توبه در بیان ارزش و اهمیت تلاش مجاهدان راه خدا می‌فرماید: «مَا كَانَ لِأَهْلِ الْمَدِينَةِ وَ مَن حَوْلَهُمْ مِنَ الْأَعْرَابِ أَنْ يَتَخَلَّفُوا عَن رَّسُولِ اللَّهِ وَ لَا يَرْغَبُوا بِأَنْفُسِهِمْ عَن نَّفْسِهِ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ لَا يُصِيبُهُمْ ظَمَأٌ وَ لَا نَصَبٌ وَ لَا مَخْمَصَةٌ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَ لَا يَطْؤُونَ مَوْطِئًا يَغِيظُ الْكُفَّارَ وَ لَا يَنَالُونَ مَن عَدُوٍّ نِيلاً إِلَّا كَتَبَ لَهُمْ بِهِ عَمَلٌ صَالِحٌ إِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ (۱۲۰) وَ لَا يَنْفِقُونَ نَفَقَةً صَغِيرَةً وَ لَا كَبِيرَةً وَ لَا يَقْطَعُونَ وَادِيًا إِلَّا كَتَبَ لَهُمْ لِيَجْزِيَهُمُ اللَّهُ أَحْسَنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ» (۱۲۱)؛ مردم مدینه و بادیه‌نشینان اطرافشان نمی‌بایست از پیغمبر خدا تخلف کنند و نه جان خویش از جان وی عزیزتر دارند، این به خاطر آن است که در راه خدا تشنگی، رنج و گرسنگی به آنان نمی‌رسد و در جایی که کافران را به خشم آورد قدم نمی‌گذارند و ضربه‌ای از دشمن نمی‌خورند، مگر آنکه به عوض آن برای ایشان عمل صالحی نویسند، که خدا پاداش نیکوکاران را تباه نمی‌کند. هیچ خرجی کم و زیاد نکنند و هیچ دره‌ای نپیمایند، مگر برای آنان نوشته شود، تا خدا بهتر از آنچه عمل می‌کردند به آنان پاداش دهد.

تردیدی نیست که مشارکت اجتماعی مردم در جامعه‌ی اسلامی و به ویژه در انتخابات، سبب خشم و ناراحتی دشمن و خوشنودی جبهه‌ی مقاومت اسلامی در سراسر جهان خواهد شد. از این رو بر اساس این آیات، شرکت هدفمند مردم در انتخابات نه تنها سبب اصلاح امور

تَعْمَلُونَ خَيْرًا» (۱۳۵، نساء)

برپاداشتن عدالت دو گونه تصور می‌شود: نخست معنای معروف آن که هر کسی موظف است بر اساس عدل رفتار کند و سخن بگوید و... و گونه‌ی دیگر آن است که در برپایی قسط در جامعه بکوشد؛ یعنی شرایطی فراهم آورد که عدالت اجتماعی و اجرای قسط محقق گردد. یکی از راه‌های دست‌یابی به این هدف، مشارکت سازنده‌ی اجتماعی است که در دوران معاصر در قالب انتخابات و همه‌پرسی رخ می‌دهد. اگرچه مستکبران جهانی نیز در موارد فراوان از این روش برای تحقق بی‌عدالتی و بهره‌کشی از دیگران استفاده کرده‌اند؛ ولی عدالت‌ورزان نیز با همین ابزار می‌توانند به تحقق اهداف خود دست یابند.

نهم. آیات بیان‌گر مطلوبیت مشورت

از جمله اوصافی است که قرآن کریم برای مومنان بیان کرده، مشورت کردن در کارها است. «وَالَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ» (شوری، ۳۸) و به پیامبر - صلی الله علیه و آله - نیز امر به مشورت با مردم کرده است. «فِيمَا رَحِمَهُ مِنَ اللَّهِ لَنْتَ لَهُمْ وَ لَوْ كُنْتَ فَظًا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَ اسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَ شَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ» (آل عمران، ۱۵۹) امر پیامبر به مشاوره با مردم؛ مانند امر به عفو و استغفار برای جذب دل‌های مردم و جلب موافقت جامعه و در نهایت حفظ مصالح اجتماعی است و این‌که زمامدار و رهبر مردم چگونه می‌تواند به بهترین شیوه قانون معتبر جامعه را اجرا کند. (ر.ک: مصباح یزدی، حقوق و سیاست در قرآن، ص ۲۹۶) بنابراین مراجعه به آرای عمومی و درخواست مشارکت آنان در بیان دیدگاه خود برای جامعه‌ی اسلامی، دارای مصلحتی مهم و قابل توجه است و سزاوار است که یک‌ایک افراد جامعه که شرایط حضور در این همه‌پرسی را دارند، در آن مشارکت کرده و بر قوام، قوت و شوکت اجتماع خود بیفزایند.

دهم. آیات بیان‌گر بیعت با حاکم اسلامی

از جمله آیاتی که می‌تواند بیان‌گر اهمیت همه‌پرسی به عنوان مظهر مقبولیت نظام سیاسی باشد، آیات بیعت با حاکم اسلامی است. «إِنَّ الَّذِينَ يَبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللَّهَ يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ فَمَنْ نَكَثَ فَإِنَّمَا يَنْكُثُ عَلَى نَفْسِهِ وَ مَنْ أَوْفَى بِمَا عَاهَدَ عَلَيْهِ اللَّهُ فَمَسِيئَتِهِ إِجْرًا عَظِيمًا» (فتح، ۱۰)

مشارکت سیاسی اجتماعی در دوران معاصر از طریق انتخابات، افزون بر ابزار پذیرش و وفاداری به نظام

سیاسی که نوعی بیعت با آن به شمار می‌آید، زمینه‌ی برگزیده شدن مسوولان رده‌های مختلف را فراهم می‌آورد و زمینه‌ای برای برطرف کردن اختلافات احتمالی در تصدی پست‌های مختلف مدیریتی جامعه است. اگرچه بیعت مطرح شده در قرآن با انتخابات متفاوت بوده و دارای اهداف مختلفی از قبیل عضویت رسمی در جامعه‌ی اسلامی، پیمان وفاداری برای شرکت در امری مهم؛ مانند جنگ و احراز و اثبات مقبولیت است؛ (مصباح یزدی، حقوق و سیاست در قرآن، ص ۳۱۵-۳۱۹)؛ اما می‌توان گفت که مصلحت جامعه‌ی اسلامی در این دوران به مراجعه به آرای عمومی در ابعاد مختلف سیاسی به ویژه در برابر دشمنانی که آرزوی فروپاشی نظام سیاسی مبتنی بر اسلام و فاصله گرفتن مردم از آن دارند، بر کسی پوشیده نیست به گونه‌ای که هدف سوم از اهداف بیان شده را در بر دارد. بنابراین می‌توان گفت که مشارکت مردم در امور سیاسی جامعه که یکی از مظاهر آن انتخابات است، نوعی بیعت با آن به شمار می‌آید.

یازدهم. آیات بیان‌گر لزوم فرمان‌بری از حاکم الهی

یا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ وَ أُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَإِن تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَ الرَّسُولِ إِن كُنتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَ الْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَ أَحْسَنُ تَأْوِيلًا (نساء، ۵۹)

قرآن کریم در آیاتی فرمان‌بری از خدا، پیامبر و جانشینان منصوب از طرف ایشان را واجب کرده است. این فرمان‌بری مخصوص حوزه‌ی خاصی نیست و همه‌ی امور زندگی اعم از فردی و اجتماعی را در بر می‌گیرد بلکه عمده‌ی تاکید آیات بر امور حکومتی است. اکنون که رهبر معصوم منصوب از طرف خداوند، از دیدگان ما غایبند و بر پایه‌ی عقل و نقل، نزدیک‌ترین فرد سزاوار به مدیریت جامعه‌ی اسلامی، ولی فقیه است، فرمان‌بری از ایشان در امور مختلف جامعه‌ی اسلامی بر همگان لازم است و مشارکت سیاسی مردم از منظر ولی فقیه از تکالیف مهم اجتماعی است اگرچه از منظری دیگر ورود در صحنه و ابراز رای خود، حقی برای مردم است؛ (صحیفه امام، ج ۱۸، ص ۲۹۵) اما از منظر این دسته از آیات، حضور مردم تکلیفی الهی است؛ زیرا مصلحت عامه بوده و در بیانات امامین انقلاب مکرر بر آن تاکید شده و آن را واجبی شرعی دانسته‌اند. (ر.ک: صحیفه امام ج ۱۵، ص ۲۵۰، ج ۱۹، ص ۳۲۸)

تردیدی نیست که مشارکت اجتماعی مردم در جامعه‌ی اسلامی و به ویژه در انتخابات، سبب خشم و ناراحتی دشمن و خوشنودی جبهه‌ی مقاومت اسلامی در سراسر جهان خواهد شد. از این رو بر اساس این آیات، شرکت هدفمند مردم در انتخابات نه تنها سبب اصلاح امور سیاسی- اجتماعی و پیشرفت امور جامعه خواهد شد، بلکه یاس و ناخشنودی دشمنان را به دنبال خواهد داشت و افزون بر بهره‌مندی از آثار دنیوی آن، پاداش اخروی متناسب با آن خواهند داشت.